

GYÓGYSZERÉSZET-TÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

Gyógyszerészet 38. 841–844. 1994.

Az irgalmas rend Gránátalma gyógyszertára Pápán (1757–1950)*

Jankó-Szabóné dr. Kiss Leona

A szerző az Országos és a Veszprém Megyei Levéltárban lévő gyógyszerárvizsgálati jegyzőkönyvek és Veszprém megyei közgyűlési jegyzőkönyvek alapján ismerteti az irgalmas rend pápai Gránátalma gyógyszertárának működését, berendezését, személyi állományát az alapítástól az államosításig. Gr. Eszterházy Ferenc és gr. Eszterházy Károly 1757-ben alapít a Pápán megtelepült irgalmasok számára kórházat és benne gyógyszertárt. Az első gyógyszerészek Elseany Márton és Weis Gerald.

A legrégebbi gyógyszerárvizsgálati jegyzőkönyv szerint 1788-ban Restitutus Nuskold és Nicasius Schöffler gyógyszerészek dolgoztak (ill. voltak a gyógyszerészek). Itt végzi a kinint helyettesítő csereszömörcekér eggel kapcsolatos kutatómunkáját Zsoldos János.

A gyógyszertár munkáját és forgalmát a következő századokban a számlakönyvekben és a kontóskönyvekben követhetjük nyomon. A gyógyszertár kezelői 1832 és 1950 között valamennyien gyógyszerési oklevéllel rendelkező gondnokok, akik az irgalmas rend tagjai. A gyógyszertár berendezését egy 1914-es gyógyszertári leltár alapján ismerhetjük meg. Az officina bútorzata és egy falikép eredeti állapotában maradt fenn.

A XVIII. században Pápán többször volt tifusz, illetve pestis járvány. Az Eszterházy család volt ezidőtájt a város földesura. A járványok leküzdésére és a betegek megsegítésére gróf Eszterházy Károly egri püspök megtelepíti Pápán az irgalmas rendet.

1757. július 28-án érkezik meg frater *Elseany Márton* gyógyszerész és frater *Weis Gerald* algyógyszerész a többi szerzetessel és a szükséges szerekkel együtt. *Galánthay gróf Eszterházy János Ferenc* kancellár, a püspök testvére ideiglenesen a „Zöldfához” címzett vendéglőt rendeztetni be számukra. 1757. szeptember 16-án alapítják meg ketten a kórházat: „...eredetileg a pápai-ugodi hitbizomány négy szegény férfi betege számára, ugyanakkor gyógyszertárat is létesítvén”, melynek vezetésével az irgalmas rendet bízzák meg [1].

Az alapítólevél eredetiben latin és német nyelven két példányban maradt ránk. Az egyik az Eszterházy család, a másik az irgalmas rend birtokában van. Idézet az alapítólevélből: „Miután előrelátható, hogy a fenti 9000 forint ... a Rend institutioi szerint való ingyenes gyógyszerek kiszolgáltatására nem elégséges, megengedem – negyedszer Önöknek, Irgalmas testvéreknek a magam, örökösöm és azok örökösök nevében örök időkre, hogy Pápán nyilvános gyógyszertárat nyissanak, hogy abból gyógyszereket szabadon kiszolgáltassanak úgy, hogy senkinek, másnak – bárki lett légyen is az – bármikor a jog megadásáért” [2].

Itt működik a gyógyszertár 1763-ig, amikor július 20-án *Fellner Jakab* építész vezetésével megkezdik a kórházi épület és benne a gyógyszertár építését a mai helyén. A ház földszintjét az orvostárgár foglalta el, míg az emeleten lévő kórórában ápolták a betegeket.

A régi gyógyszertár bejárati ajtaja helyén ma is ajtó van a kórházi portával szemben. A patika ajtó felett eredeti festésű faliképet látunk, amely csonka. A mostani ajtót később vágták a falba és ezzel csonkították meg a falfest-

ményt. A kép egy korabeli gyógyszertárban szorgoskodó puttókat ábrázol. Az egyik mérlegen méricskél, a másik a desztilláló üst mellett dolgozik. A kép bal oldalán egy vörösfekendős, kékcstillagos köpenyű múmia áll, a talapzatán a szöveg „Mumia Aegyptica”. Az alul levő hordón ez olvasható: „F.F.M. PAPAE 1782 MINERALIA”.

A rövidítések értelmezése sok vitára adott okot [3]. Véleményem szerint a két F.F. rövidítés a korabeli „fratres”-nek a rövidítése és így megfelel „Fratres Misericordianes Papae 1782”, azaz „irgalmas rendi testvérek Pápa 1782”. Lehetséges, hogy a már működő gyógyszertár, mivel a város betegeit is ellátta, új, a kapualj felé nyíló bejáratot kapott 1782-ben.

Voita József Pápa város polgármestere a Helytartótanácsához 1874. december 23-án kelt jelentésében hivatalosan közli: „...a „Granat almához” címzett (gyógyszertár) tulajdonosa az irgalmas rend, alapítási ideje 1757. Törzsjogát az 1757. május 2-án szám nélkül kelt királyi rendelettel nyerte” [5]. Az a feltételezés tehát, hogy a gyógyszertárat 1782-ben alapították, helytelen.

A Jókai utcai főbejáráthoz vezető lépcső korlátja felett a falba süllyesztve üveg tárló van, melyben üvegedényben „Lapis Divinus” felirattal (isten kő) réztimsót tartalmazó, szembetegségekre használt korabeli gyógyszer található. Egy másik üvegben „Pulv. Fumal. Engl.” felirattal füstölőpor van, amelyet fertőtlenítéshez használtak.

A gyógyszertár officinájában intarziás állványzat burkolja a falakat. Középső részén az irgalmas barátok jelképe, a „Granátalma” látható. A sarokszekrényeket értékes intarziák díszítik. A bal oldalon lévő képen a lángoló kórház lépcsőjén irgalmas Szent János szalad le, karjában tartott beteg ment ki a tűzvészből. A jobb oldali képen középkori patika laboratóriumában a mocsara fölél hajló barát talán éppen múmiát porít. Középső részén a fa és mázas porcelán tégelyekkel megrakott, nyitott, polcos állványzati rész tükrös kétajtós szekrényben folytatódik, melyben a keresztel jelölt szereket tartják. A márványlapos táraasztal mérlegeivel két gyógyszerész számára teszi lehetővé a

*A *Congressus Pharmaceuticus Hungaricus IX* gyógyszerészettörténeti szekcióján elhangzott előadás alapján

gyógyszerek készítését. Az officina állványzata felett színes faliképeken gyógynövények: *Digitalis purpurea*, *Helleborus purpurascens*, valamint erdei út fenyőkkal, virágzó búzamező pipaccsal, búzavirággal látható.

Az Országos Levéltár Helytartótanácsi irattárában találtam meg a gyógyszerár legrégebbi gyógyszerárvizsgálati jegyzőkönyvét. A gót betűs, német nyelvű iratok szerint 1788. szeptember 22-én *Kolozsváry Ferenc* komisszarius megvizsgálta a pápai és veszprémi patikákat. Az irgalmasok pápai patikájának főgyógyszerésze ekkor a Bécsben végzett *Restitutus Nuscold* volt, az algyógyszerész pedig *Nicasius Schöffler*, aki oklevelét a prágai fakultáson szerezte.

A gyógyszerárvizsgálati jegyzőkönyv 15 pontban foglalja össze a vizsgálat szempontjait (lásd *I. melléklet*)

A szükségesesen előírt könyveket az első öt pont tartalmazza. Azután részletesen felsorolja hogy mely csoportokban milyen gyógyszereket tartottak. A gyógyszerárvizsgálatkor mindent a legnagyobb rendben találtak [5].

I. melléklet

Az 1788. évi gyógyszerárvizsgálati jegyzőkönyv Protocoll für Apothekenrevision im Jahre 1788

- „1. Pharmacopea Provincialis annis 1780
2. Dispensatorium Vienense
3. Dispensatorium Württembergense
4. Taxa Posoniensis 1779
5. In jedem Apotheken notformende Defectorium
6. Von Monath zu Monath Sygnature
7. Morbus
8. Ambra
9. Medicamentum
10. Laboratorium
11. Aquarium
12. Herbarium – Alphabetisch
13. Electuarium
14. A bécsi súlysorozatot bevezették
15. Az ár 20%-át a szegényeknek elengedték

Medicinalen dürfen sind folgende:

<i>Acetonum:</i>	Destillatum Theriacalia Ruthae Rosmarinum Lythargory –	sind allen gute
<i>Aquae:</i>	Aquae destillatae Sambuci Hysopi Menthae Citri –	sind gut
<i>Conservace:</i>	Fumariae Nesturii Rosarum –	sind gut
<i>Electuariae:</i>	Electuariae Diascoridia Centuisae –	gut
<i>Emplastra:</i>	überprüft über Pharmacopeae Provincialis	sind gut
<i>Extractae:</i>	Chinae aquosum und spirituosum Amara stomachica Mentha über Fumariae Graminis –	guter Consistem und gut

<i>Liquor:</i>	Anodinus Spiritus Nitri Dulcis Dulcis Olei	
<i>Limatura:</i>	Martis	
<i>Mesurialia:</i>		
<i>Oleae:</i>	Destillatae Menthae Cinamomum Chamomillae Cajeput –	gut
<i>Balsamae:</i>	Peruviana Niger Papaivae Cort. Resinae	
<i>Ipecacuanhae:</i>	Reum Jalappa Salia Media	
<i>Aquae Mineralia</i>		
<i>Gumi: Resina</i> ”		

A vizsgálati jegyzőkönyv a „Gránátalma” gyógyszerárban Pápán készült 1788. szeptember 22-én.

Veszprém vármegye első tiszti főorvosának *Zsoldos János*nak élete és munkássága szorosan összekapcsolódik Pápával és az irgalmasok gyógyszerárával is. A pápai irgalmas kórház vezető tisztét 1801-ben – nagy tudásának köszönhetően – protestáns létére elnyerte. 1802-től publikálta orvosi és nyelvészeti munkáit A Helytartótanács 1808-ban pályadíjként 100 arany jutalomban részesítette a „Historia Rhus Cotini (A cserszömörce kérgének története) c. munkájáért, a szerrel a kinint akarta helyettesíteni. 1810-ben engedélyezik a gyógyszert. A szer kémiai analízisét a pápai irgalmasok kórházában végzik és itt próbálják ki a szer hatását is. A kísérleteknél segítenek az irgalmas rendi gyógyszerészek: *Waibl Barnabás*, *Damascenus*, világi gyógyszerész *Bisistye István*

Zsoldos János munkája „A Frantziák Pápán, vagyis a Pápai 1809–1810 Esztendőbeli Polgári Ispotályak leírása”, melyből megtudjuk, hogy a Napóleoni Háborúk idején az orvosok nagy részét a miseriek (irgalmas rendiek – a szerk.) patikájából vitték el a katonaság számára.

Az 1831–32. évi nagy, országos kolerajárványok Pápán is sok áldozatot szedtek, s így fellendítették e gyógyszerár forgalmát is. A megyegyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1832–34 közötti időben az irgalmasok gyógyszerésze *Rehor Zephir*, 1835-ben *Kopetzki Kajetán* [6].

Jelentős adatokat szolgáltat az 1881. évi november 6-án kelt gyógyszerárvizsgálati jegyzőkönyv. Pontosan meghatározza a gyógyszerár helyét, címét, tulajdonosát, alkalmazottait:

„1 A gyógyszerár helyzete: A Pápa városi alsó Hosszú utcában, az irgalmasrendiek kolostorában.

2 Címe: Cízmezve van „A gránát almához”.

3 Tulajdonosa: Az Országos Irgalmas rendi tartomány.

4 A felügyelő: Mint főgyógyszerész van alkalmazva *Kariterlőr János Vilmos* okleveles gyógyszerész úr. Tatai (Komárom m.) születésű 38 éves Irgalmas rendi szerzetes, 1864 óta van a szerzetben, a gyógyszerészi tanfolyamot Budapesten végezte és oklevelet nyert 1875-ben. Itt Pápán van a gyógyszerárral megbízva f augusztus elsejétől. Nyelvtudása magyar, német.

5 Gyógyszerész segéd nincs.

6 Gyógyszerészi gyakorlatok: *Klinovszky Károly Albert* Irgalmas rendi szerzetes. 24 éves Rabericzai (Árva m.) születésű, 6

gimn. oszt. végzettségű. A szervezetben van 1876 óta. +3^{ik} éve, hogy gyógyszerári gyakorlaton van, s mai napon fõlszabadították.

T. Mészáros Ferenc gyógyszerézmester úr vizsgázása mellett, szolgált a katonaságnál 2 évig és 2 hónapig, mint egészségügyi egyén, beszél magyar-német-tót nyelvet".

A gyógyszerertár bútorzatát, berendezését, helyiségeiben való elrendezését az 1914-bõl fennmaradt gyógyszerertári leltárból ismerhetjük meg. A gyógyszerertár berendezésének és fõlszerelésének értéke ekkor 9727 korona volt. A kor színvonalán szakmailag jól felszerelt, jó forgalmú gyógyszerertár volt.

A gyógyszerertár forgalmát az 1872–77 között a következõ adóbevallás és kimutatás szemlélteti (lásd a II. melléklet).

II. melléklet

7377. sz. Adóbevallás és kimutatás 1872–77

(Steueransage und Nachweis 1872–77)

Készítette: Harabresch kir. adófelügyelõ Veszprém, 1880. Augusztus hó 17.

A gyógyszerész neve	Év	Bevallott jövedelem	Megállapított jövedelem	Jegyzet
Irgalmasrend	1872	1450	300	Ezen gyógyszerertár az
gyógyszerertára	1873	1450	300	1878. évben
	1874	1550	300	lett pótlólag
	1875	1550	300	megadóztatva
	1876	950	300	a mellékelt
	1877	1100	300	bevallás alapján, miután az
				elõbbi években
				adó alól tévesen kihagyatott.

A gyógyszerertár alkalmazottainak a munkabére, amint ez az 1885-tõl 1927-ig vezetett számadáskönyvükbõl kiténik, a gyógyszerertár bevételehez képest alacsony volt. A konkurenciaharcban a másik gyógyszerertár tulajdonosát igyekeztek eladósítani, ugyanakkor közéleti tevékenységükben az élen jártak. A gyakornokok tartásából, az utánpótlás nevelésébõl, s így az oktató munkából kivették a részüket. Állandóan készenlétben lenni és pontosan dolgozni – ez volt a nevelési elvük.

Néhány érdekes példát emelek ki költségeikbõl (III. melléklet).

III. melléklet

Számadáskönyv (kiadások, tartozások)

1920. december	589. sz. Munkásbiztosító pénztár Pápa	53,38 Korona
	596. sz. Laboránsnak	250,00 Korona
1924. július	467. szám. Gyógyszerészyakomokok vizsgadíja	265,20 Korona
1924. október	680. szám. Piatek Gyula (gyógyszerertár tulajdonos)	3855,60 Korona
1925. február	96. szám. Jeney Béla tanuló	191,80 Korona
	108. szám. Magyar Gyógyszerészek Székháza	3 000 000 Korona

Az irgalmas rend pápai főgyógyszerészei 1884–1926 között a IV. mellékletben olvashatók.

IV. melléklet

Az irgalmas rend pápai főgyógyszerészei 1884–1926 között (Die Oberapotheker des Pappier Barmherzigen Ordens 1884–1926)

Kovacsik Ernő (1884–1889)
Csincsara Béda (1889–1890)
Mézes Rupert (1890–1893)
Karach Rudolf (1893–1899)
König Levin (1899–1902)
Halász Antal (1903–1905)
Hindeglang Modest (1905–1906)
Halász Antal (1906–1910)
Majtán Kajetán (1910–1913)
Szuromi Jeromos (1913–1914)
Kapás Ákos (1914–1916)
Hiebsch Dezső (1916–1920)
Piszker D. Valér (1920–1925)
Toponáry Ede (1925–1926)

Az idők folyamán a gyógyszerertárat többször átalakították, renoválták. A legnagyobb szabású átalakítás 1926. évben volt, melynek emlékére táblát is állítottak (V. melléklet).

V. melléklet

Az 1926. évi átalakítás emléktáblája (Gedenktafel)

..... interiora pars Apothecae renovata est MDCCCXXVI in mente St. Michaelis Archangeli, quando Ordinem gubernavit NARCISSUS BABINSZKY PROVINCIALIS et conventui prefectus; EMERICUS LÖBER definitor Ordinis; ARNOLDUS LACZKÓ subprior; Apothecam administravit: BARTHOLOMEUS KACSUR PROVVISOR cum eius socio SEBASTIANO BALOGH; Hoc tempora in conventu Papensi officia gerebat ANTONIUS KRÁNITZ, ELEUTHERIUS JÁVORSZKY"

Lefordítva 1926. év Szt. Mihály arkangyal havában a gyógyszerertár belső része felújított, midõn a Rendet Babinszky Nárcis provincialis és a konvent elnöke kormányozta. Löber Imre a Rend megbízottja, Laczkó Arnold alprior. A gyógyszerertárat Kacsur Bertalan gondnok és az õ társa Balogh Sebestyén vezette. Ez idõben a pápai konventben tisztséget viseltek Kránitz Antal, Jávorszky Eleutor [10].

Ugyancsak 1926-tõl vezettek „Személyzeti nyilvántartási napló”-t, mely egészen 1950-ig rögzíti a gyógyszerertár dolgozóinak személyi adatait, képesítésüket, alkalmazásuk tartamát. A gyógyszerertárat mindig gyógyszerészi oklevéllel rendelkező gondnok vezette, aki az 1940. évig az irgalmas rend tagjai közül kerül ki: Kacsur Bertalan, Fajcsék József Egyed, Nyerges Gyula, Ujhelyi Endre, Ujhelyi Gábor, Ivity Mátyas. Amikor kötelezővé vált az aprobációs vizsga, felkértek a gyógyszerertár vezetésére világi gyógyszerészeket is: pl. Dr. Kalmár Béláné Székessy Iona gyógyszerésznõt is. A napló nagyon értékes, mert sok híres gyógyszerészrõl, így Karlovitz Adolfról és Karlovitz Lászlóról is adatokat szolgáltat.

Az 1948. XXX. t. c. meghatározta a gyógyszerészet feladatait.

Az irgalmas rend pápai „Gránátalma” gyógyszerertárát 1950-ben államosították és mint a Veszprém Megyei Tanács Gyógyszerertári Központja 7/25. számú gyógyszerertára mûködött tovább. 1981-ben a gyógyszerertárat a Felszabadulás útja 52. sz. alá telepítették át. A Jókai u. 7. sz. alatt, a

régi gyógyszerészeti officinájában a Pápa Városi Tanács Kórháza működtetésében megnyílt a pápai „Gránátalma Patikamúzeum”, amely megtartva bútorzatát bemutatta e régió gyógyszerészettörténeti emlékeit. 1992-ben a múzeum helyén bérleti joggal magángyógyszertár létesült „Gránátalma” elnevezéssel.

IRODALOM

1. *Bognár I. E.*: Pápa településföldrajza. Pápa 1943. 135 o. –
2. Idézet a Pápai Kórház alapítóleveléből Dr. Vizer M. közlése –
3. *Dr. Hegedűs L.*: A „mumia poros” patikák. Élet és tudomány 1980. 4. szám. – 4. Ua. mint az 1. – 5. Országos Levéltár Helytartótanács iratok 3319/22 94 149-150 1788. szept. 22. gyógyszerészeti vizsgálati jegyzőkönyv. – 6. Veszprém megyei Levéltár (továbbiakban VeL) Megyei Közgyűlési jegyzőkönyvek (továbbiakban Kjk) 1835. jún. 13. Kis Gyűlés 822. p. – 7. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOLK) 150 1881-II-3-28605/225/881 – 8. MOLK 381/3670/1880-IV-7. – 9. VeL. Irgalmasrend gyógyszerészeti iratai XI. 111. – 10. Ua. mint a 11.

L. Jankó-Szabó-Kiss: *The pharmacy of the Order of Charity „Gránátalma” (pomegranate) at Pápa (1757–1950)*

Author describes the functioning, furnishment and staff of the pharmacy managed by the Order of Charity, named „Gránátalma” (pomegranate) at Pápa from the establishment until its nationalisation on the basis of the minutes of the general assemblies in county Veszprém as well as of records of pharmacy supervision to be found in the National Archiv as well as in the Archiv of county Veszprém. In 1757 count Ferenc Eszterházy and count Károly Eszterházy founded a hospital together with a pharmacy for the religious Order of Charity settled down at Pápa. Martin Elseany and Gerald Weis were the first pharmacists.

According to the earliest record of pharmacy supervision Restitutus Nuskold and Nicasius Schäffer were the pharmacists in 1788. In this pharmacy carried out János Zsoldos his research work with the bark of the smoke-tree (*Cotynus coggyria*) for the substitution of chinine.

In the next centuries the activity and turnover of the pharmacy can be traced in the books of accounts. Between 1832 and 1950, the managers of the pharmacy all were magisters of pharmacy, members of the Order of Charity.

The furnishment is described on the basis of an inventory of the pharmacy from the year 1914. The furnishment of the officine and one picture on the wall remained in their original condition.

(Reginapharma Gyógyszerellátó Vállalat 7/26. sz. gyógyszerészeti, Pápa)

GYÓGYSZERTÁRI CIMKÉK

a SISA PRINT Kft-től

Gyógyszertári címkék teljes választéka a gyártótól,
két napon belüli szállítással, termelői áron.
Különleges igényeket is kielégítünk!

AKCIÓ!

Minden megrendelt hat tekercs azonosító szalagcímkéből
egy tekercset mi fizetünk!

Sisa Print Kft.
3100 Salgótarján, Hunyadi krt. 36.
tel.: (32) 311-592
tel.+fax: (32) 317-720

KÉRJE INGYENES KATALÓGUSUNKAT!